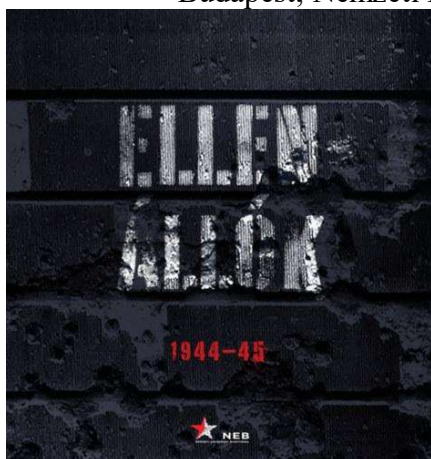

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2026/34/2/307-310>

Az ellenállás arcai

Bartha Ákos-Kiss Réka-Szekér Nóra (szerk.): *Ellenállók 1944-45.*

Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2025

A 20. századi magyar történelmet nyugodtan lehetne a gyors, drasztikus változások korszakának tekinteni. Bár a kortársak valószínűleg szívesebben éltek volna meg hosszú, békés, konszolidációs éveket, tagadhatatlan, hogy az utókor részéről a sorsfordító, nemegyszer tragikus időszakok felfokozott figyelemben részesülnek, s ez a figyelem érvényes a második világháború utolsó szakaszára is. Ezt tovább erősítheti, ha éppen valamilyen évforduló kínál aktualitást az emlékezésre. 2025 tavaszán a 60. évforduló kapcsán jelent meg a Nemzeti Emlékezet Bizottsága gondozásában és három kiváló szakember – Bartha Ákos, Kiss Réka, Szekér Nóra – szerkesztésében az „*Ellenállók 1944-45*” című kötet. A jelzett időszak régóta foglalkoztatja a hazai kutatókat, és annak

bizonyos területeiről – a német megszállástól a holokauszton át a nyilas rezsimig – számos feldolgozás született már. A szerkesztők jelen esetben, amit a cím tömören jelez, a náci Németországgal és az őket kiszolgáló magyarországi állami intézményekkel szembeni ellenállást választották témául. Talán abból is kiindulva, hogy 1990 előtt a kérdés – a kommunisták szűk csoportján kívül keves figyelmet kapott, sőt emlékezetpolitikai szinten a narratívát inkább az ellenállás hiányára igyekeztek helyezni. Azóta persze jelentős mértékben módosult a helyzet, de a hazai ellenállást bemutató átfogó munka nem született, ilyenformán a kötet hiánypótlónak is tekinthető. Mellesleg a téma és a könyv iránti érdeklődést mutatja, hogy a hazai publicisztikában számos reflexió látott már róla napvilágot.

A szerkesztők nem események vagy folyamatok közvetlen bemutatását választották a fő rendező elvnek, hanem a személyeket. Azok tetteit helyezték előtérbe, akik valamilyen formában az ellenállás cselekvő részesei voltak, melynek következtében az igencsak terjedelmes könyvbe 104 életrajz került bele, ami önmagában is jelzi, hogy a nácizmussal való szembefordulás szélesebb keretű volt annál, mint amit körében feltételezni lehetett volna.

Ami a válogatást illeti, a szerkesztők súlyt helyeztek a sokszínűség prezentálására: arra, hogy a társadalom lehetőleg legszélesebb rétegei, a legkülönbélebb foglalkozású, társadalmi helyzetű emberek kapjanak helyet a könyvben. Így az olvasó nemcsak korábbi kormánypárti és ellenzéki politikusokról olvashat, hanem mellettük (és nem helyettük) katonákról, értelmiségiekről, egyházi emberekről, sőt olyanokról is, akik az angolszász hatalmak ügynökeiként kerültek vissza 1944-ben hazájukba. Ugyancsak az egyoldalúság elkerülése végett – amint az a bevezetőben említésre került – az ellenállás fogalmát a szerkesztők tágan értelmezték. A kézenfekvőnek látszó fegyveres küzdelmen túl sok egyéb tevékenységet is ide soroltak: politikai, közigazgatási, publicisztikai vagy közvetlen embermentő küzdelmet. Ennek következményeként a kötet szereplőit részben ismert, sőt emlékezetpolitikai téren is elismert személyek alkotják, köztük a szocialista korszakban hőssé emelt Ságvári Endre vagy a kanonizálás terén rendszereken átívelő Bajcsy-Zsilinszky Endre. Mellettük azonban a közvélemény szempontjából ismeretlennek tekinthető alakok is megjelennek, mint a fegyveres küzdelmet is vállaló Császár Lajos, akinek tevékenysége napjainkban még mindig csak hézagosan ismert. A sokrétűség bizonyos fokig a motivációikban is érvényesült. Tágabb értelemben persze a legfőbb szempontot a nemzeti-függetlenségi eszme képviselője jelentette, de mellette más tényezők is

szerephez jutottak, mint például az emberbaráti-humanitáriusság, a diktatúraellenesség vagy utóbbihoz illeszkedve az anglofil politikai attitűd. Sőt, kissé merészen az is felvethető, hogy a fennálló államhatalommal szembeni ilyen jellegű akciókban való részvételhez számos esetben szükség volt a merész, kockázatvállaló, bizonyos tekintetben nonkonformista személyiségjegyekre is.

Megkerülhetetlen kérdés a rendezés szempontrendszere, a kötetben szereplő személyek ugyanis az előpillantásra mechanikusnak tűnő alfabetikus sorrendben vannak elhelyezve. A szerkesztők azzal magyarázták eljárásukat, hogy az ellenállók – legalább egy részük – meglehetősen sokrétű kötődéssel, kapcsolatrendszerrel bírtak, s nehéz lett volna őket politikai orientációik alapján csoportokba szervezni. Ehhez társítva az is kijelenthető, hogy Magyarországon nem jött létre átfogó antifasiszta szervezet, az 1944 májusában megalakult Magyar Front is csak szeretett volna ilyen testületté válni. Így az ellenállás alapvetően szórt formában működött, az egyes személyek, szerveződések csak igen behatárolt kapcsolatokkal rendelkeztek a többiek felé.

A válogatásnál maradván a szerkesztők nyíltan kimondták, hogy nem törekedtek teljességre, amit a recenzens is megerősíthet. Így felvethető néhány személy hiánya az egyébként impozáns névsorból. Köztük Koszorús Ferenc vezérkari ezredese vagy Pálffy Józsefé. Előb-

bihez az 1944. júliusi, budapesti bevonulás fűződik, míg Pálffy József a formálódó kereszténydemokrata irányzatot képviselte a már említett Magyar Frontban. Ettől eltekintve is van némi bizonytalanság a szerkesztési elveket illetően. Tulajdonképpen az lenne várható, hogy azok kerüljenek bele a kötetbe, akik 1944-45 folyamán vállalták a küzdelem valamilyen formáját. Az előszó azonban úgy fogalmazott, olyanokra fókuszáltak, akik „a második világháború idején... részt vettek a korabeli Magyarország területén kibontakozó antináci ellenállásban.” (10. o.). Így érthető, hogy néhány olyan politikus is helyet kapott a kötetben, akiket a németek már 1944 tavaszán letartóztattak (Apponyi György, Csekonics Iván, Keresztes-Fischer Ferenc stb.). Ebben az esetben azonban a listát bővíteni lehetett volna számos olyan személlyel, akik ugyancsak német koncentrációs táborba kerültek, köztük például Kállay Miklós miniszterelnökkel vagy Rassay Károly liberális-demokrata politikussal.

Bár egyes részeket maguk a szerkesztők írtak, nem ők dominálják a kötetet. A 104 életrajzból csupán 26 köthető hozzájuk. Ehelyett az az egyébként sikerrel megvalósított törekvés érvényesült, hogy különböző részterületekhez kapcsolódó szakemberek sorát vonják be a munkába. Személy szerint Bartha Ákoshoz fűződik a legtöbb írás (12) de ez sem éri el az összes életrajz 12%-át. Több esetben olyan történész kapta meg az adott rész megírását, akinél a téma

szorosan illeszkedett a kutatási területéhez. Így Filep Tamás Gusztáv már régebb óta foglalkozik a náciellenes arisztokraták tevékenységével, Szeghy-Gayer Veronikának pedig pár éve külön monográfiája jelent meg Kassa polgármesteréről, Tost Lászlóról. Ebből a koncepcióból sajátos kettősség következett. A kötet összeállítói nagyon következetesen mindegyik életrajznál hasonló szerkesztési elveket érvényesítettek: a fő elemet az 1944-45-ös tevékenységet előtérbe helyező rövid éleleírások jelentették, de kiegészítve adattárral, forrásokkal, szakirodalommal és látványos képanyaggal. Ugyanakkor a szövegek tükrözik megírójuk szakmai habitusát, hozzáállását a témához, sőt történetírói módszertani attitűdjüket is.

A pozitívumok között kell mindenképpen megemlíteni, hogy a könyv emlékező tisztelgés kíván lenni azok előtt, akik a vészterhes időszakban szembe mertek szállni a megszállókkal és kiszolgálóikkal. Ugyanakkor nem üdvtörténetről van szó: a szerzők figyeltek arra, hogy – a rövid terjedelem szabta korlátok között – bemutassák az érintettek személyiségének összetettségét, politikai-közéleti pályájuk időnként igencsak furcsa kacsaringóit. Ennek megfelelően az olvasóknak talán meglepetést okozhat, hogy többen a szélsőjobbról jutottak el az antináci politikáig. Talán Zsabka Kálmán és Bereczky Albert életútja jelenti a két szélső pólust. Zsabka neve először radikális különítményesként vált is-

mertté, majd rövid időre Szálasi oldalán vélte megtalálni a helyét, míg végül, 1944 őszén ellenálló csoportja az egyik legaktívabbá nőtte ki magát. Bereczky 1944-ben az embermentés egyik prominens alakjává vált, hogy aztán 1948 után a Rákosi-rendszer egyik készséges kiszolgálója váljon belőle.

A kötet egyfelől kétségtelenül a szélesebb közvéleménynek szól, és színvonalas tudományos-ismeretterjesztő műnek tekinthető. Másfelől azonban inspiratív hatást is gyakorolt a további kutatások irányába,

melynek közvetlen eredménye lett a *Századok* folyóirat 2025/3. számában napvilágot látott hat tanulmány. Másképp fogalmazva egyszerre tekinthető érdekes, olvasmányos és tanulságos műnek, amely egyúttal segédkönyvként is szolgálhat a jövőben a témával foglalkozó szakemberek számára.

Püski Levente

történész, egyetemi tanár
Debreceni Egyetem